

«Յ Ի Ս Ո Ի Ս Ո Ր Դ Ի»

II

Յիշուած (Ներսէս Շնորհալիի — Մ. Խ.) բոլոր նոր տեսակի երկերը թէպէտ ունեն գեղեցիկ հատուածներ, բայց իրենց նիւթով արդէն հնարաւորութիւն չեն տուել բանաւոր տեղծին ոչ երեսակայութեան թռչելու գործելու եւ ոչ էլ ներսուզուելու իր հոգու խորքերը եւ քրքրելու իր գագաւմները։ Կարծես Շնորհալիին երկար որոնումներ է արել՝ դրա համար մի յարմար նիւթ գտնելու եւ գտել է ամբողջ Ս. Գրքը։ Ուստի 1152 թուականին յորինել է մի իսկական բանաստեղծական զործ՝ «Ողբերգութիւն վիպասանական ի տառից սրբոց», իր սովորաբար անուանում է ըստ սկիզբի բառերի «Յիսուս Որդի»։ Ամբողջ վերնադիրն է՝ «Տեսաւ Ներսէսի նուէր մաղթանաց ներշնչական տաղիւ տուողին բանից, ըզգումն աջօթից ներանձնական հոգւոց զարթոյցւոյց մտօք ի թմբութենէ կրից յիշատակաւ անցելուան իրի ներկայի եւ ապագայի, ողորման հեծութեան արտի, խօքը ընդ Աստու-

ծոր»։ Այս գիտատեղց հենց կարելի է տեսնել, որ Շնորհալին նա երկի համար այդչափ է Գրիգոր Նարեկացու Ողբերգութեան Մատենանից։ Միւս կողմից նա հետեւել է նաեւ Գրիգոր Մաղիստրոսի «Հաղարտողեան»ին։ Ինչպէս վերջինիս մէջ ոտանաւորով տրուած է Աստուածաշնչի բովանդակութիւնը, նոյնպէս եւ Շնորհալու երկի վիպական կողմն առնուած է Ս. Գրքից հւ նոյնիսկ ամբողջ երկը, չորս հազար տող («Երկհազարեան տամբ յանգական»), յորինուած է նոյն «հն» յանդով, ինչպէս «Հաղարտողեան»ը։ Բացի Հին եւ Նոր Կտակարանների պատմութիւնից՝ վերջը նա յիշում է նաեւ քրիստոնէութեան համար աշխատող հայրապետներին ու նահատակներին, հրաշքներին ու չարաշարժաններին եւ միւս պէրզը հացանում է մինչեւ Քրիստոսի երկրորդ դարուստը — աշխարհւոյ վախճանը, վերջին դատաստանն ու յաւիտեանական կեանքը։ Դա բովանդակում է, ուրիշից այսպէս ասած, դարերի լեգենդաները, մարդկային պատմութեան անցալը, ներկան եւ ապագան։ Բայց դա լոկ վիպական աշխատութիւն չէ, այլ միաժամանակ նա ճշարական ճշմարտութիւն է կամ, ինչպէս հեղինակը բնորոշել է, «ողբերգութիւն միպասանական»։ Մի կողմով պատմութեան է, միւս կողմով՝ մի սրտարուստ երգ։ Եւ այս կողմից արդէն նա նմանել է Գրիգոր Նարեկացուն։ Այս նմանութիւններով հանդերձ՝ նա յորինել է մի իսկապէս, իւրատաղիւ ըստ տիւրի երկ, որի մէջ անձնականը — լիբիսմոս — բռնում է կարեւոր տեղ։ Բանաստեղծը կամ «Երբողը», ինչպէս ինքն իրեն անուանում է հեղինակն այդ երկի յիշատակաբանի մէջ, իր վրայ է դարձնում ըստ Ս. Գրքի եւ մեղաւորներին, եւ արդարեւ արարչներին, հարկաւ, իրեն չհամարելով արարչ։

Մ. Խ. Սիմոնի 1967 Յուլուարի Թիւնի կրակահրատարակութիւնը Ս. Ներսէս Շնորհալիին բանաստեղծութեան գլուխ գործոցիմ՝ «Յիսուս Որդի», գոր աշխարհագրի քարգմանած է Միւսուանութեան անգամ Հոգ. Տ. Դանիէլ Վրդ. Շամիւսի։ Սակայն մինչ այդ յարմար դասեցիմք Շնորհալիի վերոյիշեալ տողեղծագործութեան մասին արտասուել կործիմքը հմտու երկու բանաւորներու, Առաջիմը առնուած է Մանուկ Արեղանի «Հաւոց Հին Գրականութեան Պատմութիւն» արժեւորալը։ Երկուստեան երկրորդ հատարմ, իսկ երկրորդը՝ Երեսնամարմակ կորդ բանաստեր Գրիգոր Յակոբանի։ 1964իմ հրատարակած «Ներսէս Շնորհալի» հատարմէն։ Կը յարեիմք քէ այս ճեւով, Բախման Շմոր հալիի գեղեցիկ երկիմ հրատարակութիւնը, կարելի կ'ըլլայ ամփոք այլ հիմնական գիծերու մէջ տալ աւոր բովանդակութեան, գնարտեստական արժէքիմ եւ կատարած դերիմ մասին տեղեկութիւններ։ Ժամաթութիւնիմ։ Երկու արտասուելիմքն ալ կատարուած իմ յապաւումիմով։

Սկիզբն ի հօրէն մեր նախնական Մինչ ի վերջին դարու վախճան, Ըղբան եւ զգործ համանկարման՝ Առ իս փոխալ դիմաւանանք...

Ամբողջ գրուածքի մէջ շարունակ իշխում է բանաստեղծի իր դէմքը, որ հեծու-թեամբ ոխովում է Աստուծուն:

Ընդ Աստուծոյ դէմ յանդիման
Ոստակցելով անձն անարժան:

Այդ «Սոսքն ընդ Աստուծոյ» իսկապէս մի «աղօթական բան» է, բազմազան աղօթքներով մի շարք, որոնց իւրաքանչիւրի մէջ երեւան է գալիս «Երբողջի զգացումների մի դիմ», հոգեկան վիճակի մի կողմ: Նայելով պատմած իրողութիւններին՝ երբեմն նա զգլում է եւ խոստովանում իր արարքը, երբեմն որեւէ խնդրուածք է անում՝ «Բողձս աղօթից», եւ այդ ամէնէն ժամանակ, ինչպէս Գրիգոր Նարեկացին, շարունակ իրեն անարժան ու մեղաւոր է գտնում: Մարդկային զանազան վիճակների մասին պատկերաւորութիւններ է մէջ՝ «Աստուծո հետ խօսքը», այս է կազմում երկի նպատակը եւ էական տարրը, ամբողջի ընդհանուր գոյնը, որով եւ երկի միտութիւնը:

Ներսէս Ծնորհալու այս երկի համար, ինչպէս Գրիգոր Նարեկացու «Ողբերգութեան», իշխող է Աստուած, որից բխում է եւ երկուսի բանաստեղծութիւնը: Երկուսն եւ իրենց զբաղմունքի, այսինքն բանաստեղծութեան համար նոյն նպատակն են դնում թէ իրենք իրենց համար եւ թէ ընթերցողներին:

Եւ որք ինեւ եւ կամ յետ իմ
Այսու բանիւ քեզ պաղատին,
Համարեացիս միշտ ընդ նոսին
Զիս րդնեքսէս մաղթել օտիկնեւ
Եւ առ հոգիս իմ յաւանդին
Եւ ի մարմինս իմ տապանին
Բարեաց աղղումն ի քէն լիցին,
Եւ ցրնծացիայր կարոտեացին:

Ինչպէս բերուած հատուածներից կարելի է նկատել, Ներսէս Ծնորհալու այս բանաստեղծութեան մէջ ողբերգորէն մեղմ է, տխուր ու քնքուշ, ամենայն ինչ հանդարտ է ու փափուկ: Ոչ, վերաբերմունք միայն չէ:

Թուիք, ոչ որսի այրուք ու ճենճերում եւ ոչ տոչորող ու կրակոտ զգլում: Այստեղ չինք գտնում յուսահատական ճիչ ու աղաղակ, որով ինքն իրեն կտրատում ու ոչնչացնում է Գրիգոր Նարեկացին ողբալիս: Ներսէս Ծնորհալու մօտ եւս զգացումների զեղումն անկեղծ է, մեծ է կրօնական զգլումն եւսանդը, բայց, ինչպէս բոլորաբար, նա չափաւորութեան սահմանից չի անցնում: Երկուսի մէջ եւս կատարելապէս նոյն զգացումներն են, միայն արտայայտութեան թափով ու ձեւով տարբեր: Նարեկացին համեմատում է մի պղտոր հեղեղի, ոչ՝ զրդանք տալով՝ ալիք ալիքի ետեւից արշուժում է առաջ, եւ որի մէջն ընկնող տառնալից տարւում է երկար երկար, առանց հասնելու եղբին: Մինչդեռ Ծնորհալին նրան է մի ակնանկիւ, վճիտ աղբերակի, որ հանդարտ սահում է կարկաճելով, Եւ որի խաղաղ ափին նստած՝ մարդ տուղում է խորհրդածութեան մէջ աշխարհիս մասին: Բայց այսպիսի զանազանութեամբ հանդիման Ծնորհալու այս երկը պակաս ազդու չէ քան Նարեկացուին: Ուստի հեծութիւն, մի հառաչ է, մեղմ ու հեղիկ, եւ ոչ հեծկտանք ու թառանչ, բռն ու սառն տիկ:

Ներսէս Ծնորհալին իր այս Ողբերգութեամբ հանդիմանում է երկրորդ եւ վեր: Զին նշանաւոր էկեղեցական բանաստեղծի իրեն արտայայտիչ արդէն մեղմազած բայց իսկական բարեպաշտ կրօնաւորութեան՝ ներանձնաւոր վանականութեան: Նրա այդ երկի իր խորաթափանց անկեղծութեան համար, որ շարքերգութեան էալ կան պայման է, շատ սիրելի է եղել հեծ տաղաչ սերունդներին: Սաղմոսի հետ միասին հայկական տապալուրութեան հետեւ սկիզբներում, 1565 թուականից, արժանաչել է տպուելու, եւ այնուհետեւ յաջորդ երկու դարում նորից տպագրուել է աւելի, թան ինն անգամ: Մեծ է եղել այդ դարի աղղեցութիւնը, հմալին ու պահանջը, Դաւթիկ խորհրդական դրա վրայ ոչ միայն աղօթիկ

են ու արտասուել. դա եղել է ոչ միայն «կարծր սրտերը ճմլող», ինչպէս գրում է Ներսէս Լամբրոնացին, այլեւ դրանով ուսել են Աստուածաշնչի պատմութիւնն ու եկեղեցու դաւանութիւնը եւ բարոյական խորատներ են առել. որովհետեւ բանաստեղծը

«Հայոց Հիմ Գրականութեան Պատմութիւն
Հատոր Բ», էջ 97-102:

«Յիսուս Որդին» պոէմը դրուած է Գրիգոր Մաղիստրոսի «Հաղարտողեան» երկի եւ Գրիգոր Նարեկացու «Ողբերգութեան Մատենան»ի ազդեցութեան տակ: Պոէմի ձեւական եւ վիպական մասերում բանաստեղծը հետեւել է Մաղիստրոսին, նրա օրինակով ներթել վերցրել է Ս. Գրգից, չափածոյի վերածել եւ վերել նոյն «ին» յանդով: Սա իհարկէ միայն թեմայի եւ ձեւի նմանութիւն է: Ներթել ստեղծագործելիս Շնորհալիին դառնում է ինքնուրոյն եւ բանաստեղծական արժէքի տեսակէտից «Յիսուս Որդին» պոէմը անհամեմատ բարձր է քան «Հաղարտողեան» գրութեանը: Սակայն այլ կերպ է արտայայտուել Նարեկացու ազդեցութիւնը: Վերջինս դրսեւորում է պոէմի թէ՛ ձեւի եւ թէ՛ բովանդակութեան բնագաւառներում, առանձնապէս ուժեղ է այդ ազդեցութիւնը երկի քնարական մասերում: Ինչպէս Նարեկացու «Մատենան»ում այնպէս էլ այստեղ գրութեան զլխաւոր էութիւնն է «Ոսօք ընդ Աստուծոյ»:

Իսկ ինչի՞ մասին է այդ խօսքը: Մարդը, ըստ այս երկու հուշակաւոր գործերի, տուկաւին Աւամի Ժամանակներից մեղապարտ է ու թոյլ: Նա ամէն քայլափոխի չարի դրդամբ հակում է դէպի մեղքը, խախտում է Տիրոջ պատուիրանները, անտեսում է հոգեկանն ու երկնայինը եւ գերի դառնում մարմինին ու աշխարհային կեանքին: Սա, ըստ բանաստեղծի, վտանգաւոր է մարդու համար, որովհետեւ նա իր այդ վարմունքով կը դրկուի երկնային կեանքից:

չի մոռանում, որ ինքն իր կոչումով հոգեւոր դաստիարակ է: «Նւտրի եւ արդարեւ գերնտրի, միանգամայն եւ խկաշնորհ եւ բաղմաշնորհ գրութեան մը», այսպէս է բնորոշում այդ երկը բաղմահմուտ բանասէր ու բանաստեղծ վարդապետը (Հ. Ղեւոնդ Արշաւ — Ծ. Խ.):

ՄԱՆՈՒԿ ԱՔԵՂԵԱՆ

Բ

Սակայն, ըստ պոէմի, մարդու այս դրութիւնը անհրաժեշտ է, եթէ նա դարձի գայ. Դրա համար էլ մարդը պէտք է միշտ «ի խոտոց սրտի» զղջայ, խօսի Աստուծոյ հետ, ազաչի նրան՝ մեղքերից աղատուելու եւ յաւիտենական կեանքի արժանանալու համար: Շնորհալին էլ Նարեկացու պէս իրեն ի ծնէ համարում է բաղմարումնդակ մեղքերի տէր: Նարեկացին գտնում է որ եթէ կշեռքի մի նժարում դնեն հակադաս Արարատ լեռը, իսկ միւս նժարում՝ իր մեղքերը, վերջիններն աւելի ծանր կը լինեն քան ոսրը: Իր մեղքերի քանակն ու մեծութիւնը, Շնորհալին էլ Նարեկացու նման հասցնում է աւաւոր չափերի: Եթէ Նարեկացին Արարատ լեռան հետ է չափում իր մեղքերի մեծութիւնը, Շնորհալին էլ Բաբելոնի առասպելական աշտարակն է վերցնում որպէ՛ս համեմատելի պատկեր:

Նոյնպէ՛ս եւ ես բարձրացուցի
Ջպարիսպ մեղաց աշտարակին,
Հըպարտութեամբ շինեալ քարամբ
Ամբարտաւան ամբարդակին... (*)

«Յիսուս Որդին» ողբերգութեան մէջ էլ մեղքերն այնքան բաղմաթիւ են ու տանջող, որ բանաստեղծը մեղքից Ժայթղող բոցերի մէջ այրում է:

Բայց ես մեղօք յայտնուս կիլիմ,
Իբր ըզվառուող այնը հրատին

(*) «Բաճ Զափա», էջ 87:

«Յիսուսը Որդու» յիշատակարանում էլ Շերտեր՝ զիմում է ինքնապաշտպանութեան: Եթէ «Բան Հաւատոյ» ձեւի դէմ կարող էին բողոքել որ այն յափածոյ է, արտասովոր, ապա «Յիսուս Որդի» պոէզիան կատամար Շերտերին մարհնում է թէ նոյն յետամնաց «անփակ բերան»ները կարող են իրեն մեղադրել որ այս գործը «արտաքին» հեթանոսական ձեւ ունի եւ նման է հոմերոսեան կամ ամֆրոդիտեան երգերին:

Դրա համար էլ զգուշացնում է ընթերցողներին այսպէս.

Եւ մի ի յայս ոչ ախտանայ,
Թէ չափաւոր բանիւ է սայ,
Եւ արտաքին կարծի նրմայ,
Որպէս եւ գերզն Լիբրոդիտեայ...

Նարեկացու պէս Շերտերին էլ է համակուած մարդասիրութեան գաղափարներով, մարդու հոգեւորով, ներկայով ու ապագայով: Նա էլ իր գործը համարում է համամարդկային սեփականութիւն, որը

գրուած է բոլորի համար եւ որպէս յաւիտենական մի կոթող՝ մէշտ պիտի ընթերցուի եւ գրաւ հետ յիշուի իր անունը: Շատ բնականաբար բան կայ Նարեկացու եւ Շերտերի միջեւ: Առաջինն իր «Ողբերգութեան Մատենան»ը այսպէս է գնահատել.

Իսկ ինձ եղիցի պատգամս այս բանի,
Արձան փորագրեայ ամենեւին անեղծա-
նիւի,
Որ փոխանակ իմոյ եղկելույս անձին
մահացուի՝

Անդադար հնչմամբ հեծութեան լալոյ
Առանց լռելոյ միշտ ազադակէ:

Նոյն կերպ է նայել իր «Յիսուս Որդի» պոէմին եւ Ներսէս Շերտերին.

Միշտ յիշատակ սա իդիցի
Այժմ եւ յաւուրն ապագայի...
Նաեւ հաճուրց ամենայնի,
Մերժակայից եւ ոչ հռի...:

«Ներսէս Շերտերին».

էջ 143-152:

ԳՐԻԳՈՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ: